

Neverbálna komunikácia v trénerskom komunikačnom registri

Terézia Kovalik Slančová

Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu, Katedra športovej edukológie a humanistiky
terezia.slancova@unipo.sk

Kľúčové slová: gestá, zápas, volejbal, kategória starších žiakov, pravidlá volejbalu, osobnosť trénera
Key words: gestures, match, volleyball, U 15 category, volleyball rules, coach's personality

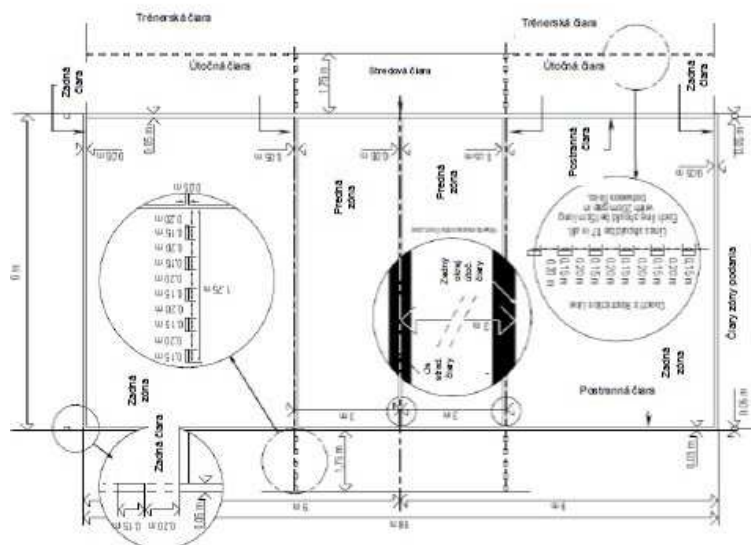
Úvod do problematiky

Charakteristika volejbalu ako hry a volejbalovej prípravy

Na úvod príspevku predstavíme športovú hru volejbal. Pri jeho charakteristike sa opierame o Oficiálne pravidlá volejbalu schválené 35. kongresom FIVB v roku 2016 a platné pre všetky súťaže od 1. mája 2017. Podľa nich je volejbal kolektívna športová hra, ktorú hrajú dve družstvá na ihrisku rozdelenom sieťou. Cieľom hry je v súlade s pravidlami odbiť loptu ponad sieť do súperovho priestoru tak, aby dopadla do poľa súpera, a súčasne zabrániť tomu, aby dopadla na vlastnú polovicu ihriska. Družstvo má na vrátenie lopty k dispozícii tri odbitia (a to aj po bloku). Lopta sa uvádza do hry podaním, a to úderom do lopty, ktorá letí ponad sieť k súperovi. V rozohrávke sa pokračuje, pokiaľ lopta nedopadne do ihriska, do autu, nedotkne sa stien, stropu, iného predmetu, alebo ak sa družstvu nepodarí loptu riadne vrátiť. Vo volejbale každá rozohrávka znamená bod (systém bodovania rozohrávok). Ak prijímajúce družstvo vyhrá rozohrávku, získava bod a právo podania a jeho hráči vykonajú postup o jednu pozíciu v smere hodinových ručičiek. Ihrisko tvorí obdĺžnik s rozmermi 18 x 9 m, okolo ktorého je voľná zóna najmenej 3 m široká na všetkých stranách (Obrázok 1). Výška siete v kategórii starších žiakov je 224 cm. V hre musí byť vždy šesť hráčov jedného družstva.¹ Stretnutie vyhráva družstvo, ktoré vyhrá tri sety. Víťazstvo v sete (okrem rozhodujúceho piateho setu) dosahuje družstvo, ktoré prvé dosiahne 25 bodov s rozdielom (vedením) minimálne o dva body. V prípade nerozhodného výsledku 24 : 24 hra pokračuje, až kým nie je dosiahnutý rozdiel dvoch bodov. V prípade nerozhodného výsledku 2 : 2 na sety sa rozhodujúci (piaty) set hrá do 15 bodov s minimálnym rozdielom dvoch bodov. Každé družstvo má nárok na dva riadne oddychové časy v trvaní 30 sekúnd. Prestávka je čas medzi setmi. Všetky prestávky trvajú tri minúty. Tréner má počas vedenia zápasu možnosť pohybovať sa pozdĺž tzv. trénerskej čiary, ktorá je dlhá 6 metrov.

Tréner má s ohľadom na veľkosť ihriska a možnosti pôsobenia vynikajúce podmienky na komunikáciu s hráčmi/hráčkami. Dĺžka trvania volejbalového zápasu je individuálna. Na základe vlastnej skúsenosti približné trvanie zápasov závisí od počtu odohratých setov: trojsetový zápas: 60 – 75 minút, štvorsetový zápas: 80 – 100 minút, päťsetový zápas: 110 – 130 minút. Samozrejme, existujú aj výnimky a zápasy bývajú pri jednoznačných výsledkoch kratšie a pri vyrovnaných súbojoch aj dlhšie, ako sú spomenuté intervaly.

¹ Takáto hra sa vo volejbalovej terminológii označuje ako 6 : 6, teda šiesti na šiestich.

Obrázok 1 Schéma volejbalového ihriska

Podľa Pridala – Zapletalovej (2016) príprava volejbalistu alebo volejbalistky, kým začne dosahovať svoje maximálne výkony, trvá asi desať rokov. Je to pomerne dlhé obdobie, ktoré zasahuje viaceré vývinové obdobia – detstvo, dospievanie a dospelosť, a preto ho rozčleňujeme na kratšie časové úseky – etapy. Každá etapa má svoj hlavný cieľ, úlohy, vyžaduje iné metódy, prostriedky, metodické a organizačné formy, má aj iný objem, intenzitu a zložitosť zaťaženia a proporcionalitu jeho ukazovateľov. Väčšina etáp sa týka športovej prípravy detí a mládeže, a tie sa zásadne odlišujú od poslednej etapy, etapy vrcholovej prípravy, a to predovšetkým tým, že pri zvyšovaní športovej výkonnosti sa zásadne rešpektujú vekové zákonitosti a osobitosti vývoja organizmu a osobnosti. Deje sa to prostredníctvom: a) vysokého podielu všestrannosti a všeobecnosti v príprave, b) postupného zvyšovania objemu, ktorý predchádza zvyšovanie intenzity a zložitosť zaťaženia, c) usmerňovania stavby športového tréningu od nevýznamného rozdielu charakteru tréningu v jednotlivých obdobiach ročného tréningového cyklu po periodizáciu v hrubých rysoch totožnú s periodizáciou v etape vrcholového tréningu, d) minimalizovania rizika poškodenia zdravia urýchľovaním výkonnostného rastu, e) zosúladenia športovej prípravy a školy.

V našom príspevku sledujeme volejbalového trénera starších žiakov vo veku 13 – 15 rokov. Táto veková kategória je súčasťou jednej zo štyroch etáp športovej prípravy detí a mládeže – etapy základnej prípravy. Zapletalová et al. (2001) uvádzajú trvanie tejto etapy v rozpätí 2 – 4 rokov. V staršom žiactve sa všestrannosť dotýka kondičnej prípravy a koncepcie hry, kde síce dochádza už k určitej, ale stále flexibilnej špecializácii na jednotlivé hráčske funkcie. Používajú sa už herné systémy so špecializovanými hráčmi. Hlavným cieľom v hernej príprave je osvojenie si základných útočných a obranných herných činností jednotlivca a herných kombinácií, a to všetkými hráčmi. V priebehu uvedenej etapy ide o všestranný rozvoj funkčných, energetických, motorických, koordinačných (technických) predpokladov, ktoré vyplývajú zo štruktúry herného výkonu vo volejbale. Mal by sa rešpektovať motivačný charakter súťaže, pričom výsledok (umiestnenie v súťaži) nie je prvoradý a rozhodujúca je výchova perspektívnych hráčov.² Výchovná práca prechádza do psychologickéj prípravy a začína sa uplatňovať aj teoretická príprava. Autori uvádzajú tieto

² V praxi sa však stretávame s presne opačným javom, pričom trénerom, funkcionárom a, žiaľ, aj rodičom viac záleží na výsledku ako na samotnom hernom a osobnostnom raste hráča/hráčky.

hlavné úlohy etapy základnej prípravy: i) rozvoj zodpovednosti hráčov voči kolektívu, ii) získanie návyku pri pravidelnej dochádzke na tréningy a zápasy, ako aj pri podriaďovaní denného režimu školy a športovej príprave, iii) rozvíjanie pocitu zodpovednosti voči sebe a kolektívu, disciplinovanosti, sebaovládania, vôľových vlastností a fair play výchovnými metódami, ako aj prostriedkami kondičnej a hernej prípravy, iv) učiť sa regulovať predštartové stavy.

Neverbálna komunikácia

Neverbálna komunikácia je neoddeliteľnou zložkou komunikácie. Je dôležitým nositeľom základných druhov informácií a miestami má väčší účinok a je progresívnejšia ako sila slova, pretože obsahuje dynamickejší prvok pozitívnej agresie, má viditeľnejšiu podobu a v konfrontácii s verbálnou sa ľahšie registruje. Neverbálna komunikácia môže podstatným spôsobom meniť zmysel jazykovej zložky výpovede, viac alebo menej ju modifikovať. Preto je dôležité a potrebné poznanie vzťahov medzi verbálnou a neverbálnou komunikáciou, ich synchronizáciu a vzájomným fungovaním (Dimunová, 2008). Janoušek (1984) vymedzuje pojem neverbálna komunikácia v užšom zmysle slova ako zámerné používanie prostriedkov neverbálneho charakteru na vzájomné dorozumievanie, vzájomné ovplyvňovanie i vyjadrovanie vzájomných vzťahov. DeVito (2008) zase definuje neverbálnu komunikáciu ako komunikáciu bez slov. Prebieha prostredníctvom spôsobov držania tela a jeho pohybov, výrazov tváre, pohľadov a pohybov očí, zmien vzdialeností medzi komunikujúcimi, signálov ovládania priestoru. Dimunová (ibid.) uvádza nasledujúce špecifiká neverbálneho prejavu: neverbálny prejav je starší ako verbálny, je pôvodnejší ako verbálny, je človeku vlastný, časovo predchádza verbálny, pričom neverbalita je obyčajne spontánnejšia, jednoznačnejšia a často aj úprimnejšia, pravdivejšia, a to hlavne v situácii, keď neverbálny prejav nie je v súlade s verbálnym vyjadrením. Špecifickosť neverbality spočíva podľa autorky najmä v tom, že je viac emočne nasýtená ako verbalita. Uvoľneným pohybom, gestom človek dokáže sprostredkovať mnoho priaznivých pocitov, afektívne zafarbenie neverbálneho prejavu môže tak umocniť jeho slovný prejav. Hlavným dôvodom, prečo človek využíva neverbálnu komunikáciu, je podľa Vybírala (2009) podpora reči v zmysle regulácie jej tempa, jej nahradenie ilustráciou a symbolikou, vyjadrenie emócií, respektíve zvládnutie ich prežívania, vyjadrenie postoja k druhej osobe, ako aj prejav autonómneho vyjadrovania.

Gestá predstavujú jednu z najstarších foriem ľudskej komunikácie. Sú to pohyby, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri výmene informácií medzi ľuďmi. Môžu napríklad zvýšiť dôraznosť a názornosť slovného prejavu, môžu sprevádzať a dokresliť obsah hovoreného, zvýšiť jeho zrozumiteľnosť, ale môžu byť aj v úplnom protiklade k tomu, čo človek hovorí. Podľa Dimunovej (2008) gestá odrážajú emocionálne stavy (agresia, napätie, strach), vyjadrujú vzťahy hovoriaceho k sebe samému (sebavedomie, hanba) a synchronizujú a regulujú komunikáciu. Vybíral (2009) uvádza, že gestá vzbudzujú prvoradú pozornosť preto, že pri neverbálnom vyjadrovaní plnia funkciu komplexných jednotiek podobne ako slová. Gesto má väčšinou nejednoznačný význam. Často je akýmsi tichým slovom a ľahko môže nahradiť vetu. Gestikulácia má tiež ako jediná zo spôsobov neverbálneho komunikovania svoju vlastnú syntax. Z hľadiska vzťahu medzi verbálnym prejavom a gestikou sa gestá členia na komplementárne a suplementárne. Komplementárne gestá sú také, pri ktorých pohyb vyjadruje rovnaký význam ako slovo, čím gesto sémanticky podporuje verbálnu výpoveď. Suplementárne gestá sú také, ktoré vyjadrujú vo vzťahu k verbálnej výpovedi ďalší význam, nezhodujúci sa s významom realizovaného slova (porov. Kapalková, 2008). Podľa Dimunovej (2008) existuje niekoľko druhov gest, ktoré plnia rôzne komunikačné funkcie. Sú to akcentačné gestá sprevádzajúce verbálnu komunikáciu a posilňujúce verbálne komunikovaný obsah. Akcentačné gestá nemôžu existovať samostatne, pretože nenesú žiadny vlastný význam. Ďalej sú to gestá emblémy s vlastným,

konvencionálne ustanoveným významom. Sú to gestá, ktoré nemusia sprevádzať verbálny prejav, a predsa im človek rozumie. Ikonografické gestá sú také, ktoré znázorňujú a vyjadrujú vlastný, no nie konvencionálny význam. Uvoľňovacie gestá sú mimovoľné pohyby, ktoré zmierňujú napätie človeka alebo zakrývajú rozpaky. DeVito (2008) člení gestá na: emblémy, ilustrátory, afektívne prejavy, regulátory a adaptéry. Emblémy sú gestá, ktoré obsahujú vlastnú sémantiku. Používajú sa zámerne a vedome, sú špecifické pre určitú kultúru a sociálne skupiny. Ilustrátory zosilňujú verbálne signály, ktoré zároveň sprevádzajú. Najčastejšie sa ilustrátory realizujú pohybom rúk. Ilustrovať je možné aj hlavou alebo celým telom. Ilustrátory možno takisto použiť na naznačenie tvaru alebo veľkosti predmetov, o ktorých sa hovorí. Slančová – Kačúr (2010) rozdelili ilustrátory aj s prihliadnutím na emočné hľadisko na dva typy: ilustrátory I. typu – neutrálne ilustrátory (0), ilustrátory II. typu – pozitívne ilustrátory (+) a negatívne ilustrátory (-). DeVito (ibid.) ďalej uvádza, že afektívne gestá sú mimické prejavy, ale takisto gestikulácia rukami alebo pohyby celého tela, ktoré vyjadrujú emocionálne významy. Používajú sa na doplnenie a posilnenie slovných prejavov aj ako náhrada slov. Regulátory sú signály, ktoré monitorujú, kontrolujú, koordinujú alebo udržiavajú rečový prejav komunikačného partnera. Napokon, adaptéry sú gestá, ktoré uspokojujú potrebu hovoriaceho (napr. poškrabkanie sa). Adaptéry môžu byť zamerané na predmet, prípadne na vlastnú osobu alebo na človeka, s ktorým komunikujeme.

Cieľ a metodika

Cieľom príspevku, ktorý má charakter prípadovej štúdie, je opísať vybrané neverbálne prostriedky trénerského komunikačného registra v komunikácii volejbalového trénera a hráčok/volejbalistiek staršieho školského veku, ktoré súťažia v kategórii starších žiačok (13 – 15 rokov). Objektom nášho výskumu bol tréner družstva Prešova. V čase nahrávania zápasu mal 43 rokov a šesť rokov trénerskej praxe. Má vysokoškolské vzdelanie so špecializáciou na telesnú výchovu. Analyzovaný zápas sa uskutočnil 27. 2. 2016 a Prešov sa v ňom stretol na domácom ihrisku s družstvom Svidníka. Zápas trval 60 minút, odohrané boli tri sety a mali jednoznačný priebeh v prospech hostí s výsledkom 0 : 3 (8 : 25, 11 : 25, 17 : 25). Základnou metódou bola metóda nepriameho pozorovania a následnej deskripcie a explanácie vybraných neverbálnych prostriedkov. Zhotovili sme videozáznam pomocou statickej videokamery umiestnenej v rohoch ihriska a audiozáznam pomocou diktafónu, ktorý sme trénerovi zavesili na krk. Verbálny a neverbálny prejav trénera a čiastočne hráčov (ak sa dostali do blízkosti nahrávacieho zdroja) sa transkriboval pomocou transkripčného a kódovacieho systému CHAT systému CHILDES (porov. <https://chil提高s.talkbank.org/>). Transkripcia sa vykonávala v neustálej opore o audiovizuálny a auditívny záznam, ktorý bol simultánne prítomný na obrazovke počítača. Transkript sme z programu CLAN pretransformovali do programu EXCEL Microsoft Office a následne kodovali jednotlivé sledované javy. V príspevku sme sa zamerali na výskyt gest a ich percentuálnu početnosť.

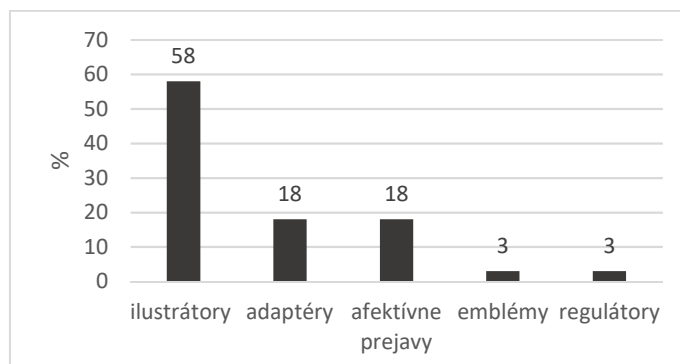
Výsledky

Analýzu a interpretáciu získaných údajov sme rozdelili do dvoch častí. V prvej časti sa venujeme celkovému výskytu gest. V druhej časti (aj vzhľadom na to, že analyzujeme len jeden zápas) opisujeme konkrétne gestá, ktoré sme u trénera zaznamenali.

V sledovanom zápase tréner použil celkovo 338 gest. Do úvahy sme nebrali prestávky medzi setmi, pretože bolo potrebné premiestniť kameru do druhej polovice ihriska, a oddychové časy, počas ktorých hráčky obkolesili trénera a nebolo možné sledovať jeho neverbálnu komunikáciu. V každom sete tréner využil oba oddychové časy, celkovo ich teda bolo šesť. Ak odrátame tieto riadne prerušenia hry (dohromady tri minúty) a dve prestávky medzi setmi (šesť minút), výskyt gest sme sledovali 51 minút. Teoreticky tréner použil v priemere takmer sedem gest za minútu. Ak berieme do úvahy, že počas rozohrávky tréner

len stál pri ihrisku a gestá používal medzi jednotlivými rozohrávkami, môžeme konštatovať, že jeho gestikulácia bola skutočne intenzívna.

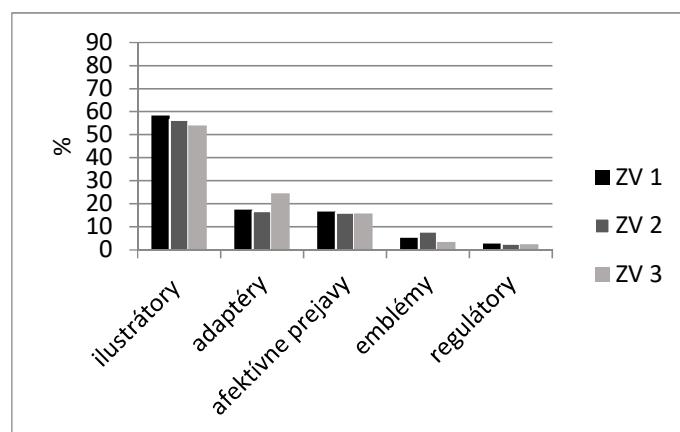
Z celkového zaznamenaného počtu gest sa najfrekventovanejšie vyskytovali ilustrátory (Graf 1).

Graf 1 Výskyt gest v zápase Prešov – Svidník

Ich zastúpenie bolo nadpolovičné v porovnaní s ďalšími skupinami gest, až 58 %. Druhým najčastejšie používaným typom gest boli adaptéry a afektívne prejavy. Ich výskyt bol podľa percentuálneho vyjadrenia identický (18 %). Pri prihliadnutí na absolútnu početnosť sme zaznamenali 62 adaptérov a 61 afektívnych prejavov, čo je zanedbateľný rozdiel. Rovnakú situáciu môžeme opísať pri emblémoch a regulátoroch. Sú to najmenej zastúpené gestá s výskytom v oboch prípadoch na úrovni 3 % (10-krát zaznamenané emblémy a 9-krát regulátory).

V Grafe 2 uvádzame výskyt neverbálnych prostriedkov trénerského komunikačného registra v zápasovom dialógu u trénera starších žiakov VK CHEMES Humenné, ktorého sme sledovali v rámci pilotného výskumu (Slančová – Slančová, 2014). Vyhodnotili sme tri zápasy a na porovnanie uvádzame percentuálny výskyt sledovaných skupín gest.

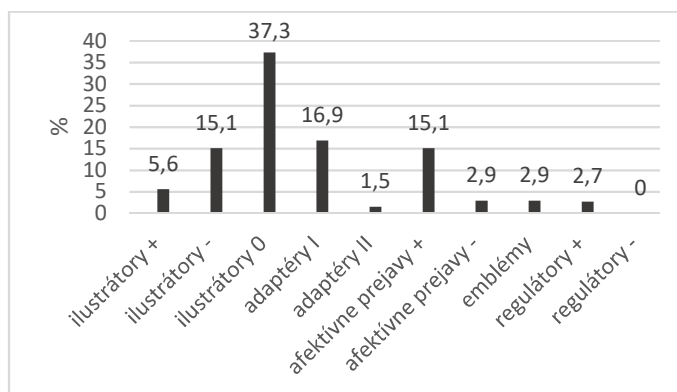

Graf 2 Výskyt gest v zápasoch starších žiakov

U chlapcov sme zaznamenali dve prehry a jednu výhru, čo sa odzrkadľuje aj v pomere výskytu jednotlivých gest ich trénera. No za pozornosť stojí skutočnosť, že ich celkové poradie je rovnaké, aké pozorujeme u trénera dievčenského družstva.

Sledované gestá u trénera dievčat sme podrobili analýze aj z hľadiska emócií, ako sme to spomínali už v úvode do problematiky (Graf 3).

Graf 3 Výskyt gest v zápase Prešov – Svidník z emočného hľadiska

Ako je z grafu zrejmé, najviac používanými gestami boli tzv. neutrálne ilustrátory, ktoré sprevádzali výpovede s inštruktážnou funkciou. To je aj jedna z úloh trénera, ktorý nielen v tréningovom procese, ale aj pri vedení družstva hráčky v zápase riadi, organizuje, rozdáva taktické pokyny a usmerňuje. A ako sme zistili, jeho verbálny prejav bol sprevádzaný gestami-ilustrátormi bez emočného zafarbenia. Zaujímavý je identický výskyt negatívnych ilustrátorov a pozitívnych afektívnych prejavov (15,1 %), a teda rovnaký pomer ich výskytu vo výpovediach s funkciou výčitky a povzbudenia. Domnievame sa, že to súvisí s tým, proti akému družstvu nastúpili hráčky sledovaného trénera, ktorý na základe racionálneho úsudku rátal s prehrou svojho družstva, keďže družstvo Svidníka malo neporovnateľne lepšiu východiskovú situáciu. Tréner aj napriek tomu stanovil taktické pokyny a výskyt negatívnych ilustrátorov pramenil z nedodržiavania inštrukcií zo strany hráčok. Naopak, uvedomujúc si silu súpera, tréner svoje zverenkyne neustále povzbudzoval a podporoval, čo sa prejavilo aj vo výskyte pozitívnych afektívnych prejavov. Nízke percento zastúpenia negatívnych afektívnych prejavov hovorí podľa nášho názoru o tom, že trénerovi išlo v zápase o naplnenie čiastkových cieľov, ako napr. čo najmenej pokazených podaní či komunikácia medzi hráčkami na ihrisku alebo povzbudzovanie hráčok sediacich na lavičke náhradníkov. Správanie trénera v tomto zápase korešponduje aj so zásadou rešpektovania motivačného charakteru súťaže, keď výsledok zápasu (umiestnenie v súťaži) nie je prvoradý.

V druhej časti analýzy neverbálnych prostriedkov trénerského komunikačného registra sme sa zamerali na výskyt konkrétnych gest, ktoré tréner v zápase používal. Gestá uvádzame v jednotlivých schémach (Obrázky 2 – 5).

Na Obrázku 2 vymenúvame zaznamenané ilustrátory. Najpestrejšia je skupina neutrálnych ilustrátorov. Tie tréner používal pri vydávaní inštrukcií a organizácii hry. Zaujala nás skutočnosť, že rovnaký typ gesta (spojené prsty – palec, ukazovák a prostredník, ako aj pokrčený lakeť pred telom) použil tréner pri výčitke (ilustrátor -) aj pri vysvetľovaní (ilustrátor 0). Napriek tomu, že pohyby boli identické, vyznačovalo sa spojenie opísaných pohybov pri výčitke vyššou mierou tenzie celého tela, končatín aj prstov a vyššou razanciou pohybu. Domnievame sa, že práve miera tenzie je tým znakom, ktorý reprezentuje emocionálne neutrálnu (nižšia miera tenzie – ilustrátor 0) alebo negatívnu (vyššia miera tenzie – ilustrátor -) intenciu výpovede. Ďalšou zaujímavosťou je fakt, že napriek teoretickým východiskám, podľa ktorých ilustrátory sú také gestá, ktoré vždy sprevádzajú verbálny prejav, sme zaznamenali aj také ilustrátory, ktoré neboli sprevádzané verbálnym prejavom. Nemôžeme ich však zaradiť medzi emblémy, hoci majú svoju výpovednú hodnotu aj bez slov. Je vysoko pravdepodobné, že to vyplýva z charakteru samotnej športovej hry.

ilustrátory +	ilustrátory -	ilustrátory 0
<ul style="list-style-type: none"> • upokojenie – dlane dole • povzbudenie – davaj davaj, ideme, poďme 	<ul style="list-style-type: none"> • výčitka – dlane hore • výčitka – spojené prsty (palec, ukazovák a prostredník), pokrčený lakeť pred telom • upozornenie (no no!) – vztýčený ukazovák 	<ul style="list-style-type: none"> • spojené prsty (palec, ukazovák a prostredník), pokrčený lakeť pred telom • pod' sem • posielanie hráčky na ihrisko • stiahnutie hráčky z ihriska • náznaky bloku • posuň sa dopredu • pohyby dlaňou pri vysvetľovaní • ukazovák pri organizácii hry (zóny ihriska, ktorú hráčku treba brániť, na koho má ísť nahrávka, kam má smerovať podanie)

Obrázok 2 Zaznamenané ilustrátory

Schéma na Obrázku 3 znázorňuje adaptéry, ktoré sa vyskytli počas zápasu. Sledovaný tréner používal vo väčšine prípadov adaptéry zamerané na svoju osobu. Pri analýze tejto skupiny gest sme si všimli, že napríklad ťahanie nohavíc/teplákov nasledovalo len po skončení nejakej činnosti – po dokončení vysvetľovania alebo po skončení oddychových časov. Adaptér teda signalizuje odčlenenie verbálnych alebo neverbálnych aktivít.³

adaptéry I	adaptéry II
<ul style="list-style-type: none"> • ťahanie nohavíc/teplákov • mädlenie rúk • škriabanie nosa, ucha, brady, chrbta, prstov na rukách • šúchanie očí • „čistenie“ nechtov na rukách 	<ul style="list-style-type: none"> • odbitie, podanie lopty • dotýkanie sa diktafónu • dotýkanie sa tabuľky na kreslenie

Obrázok 3 Zaznamenané adaptéry

Skupina afektívnych prejavov je znázornená na Obrázku 4. Zaujímavé je to, že tréner disponuje pestrejšou škálou negatívnych afektívnych prejavov, hoci pri ich porovnaní s pozitívnymi afektívnymi prejavmi pozorujeme značný nepomer výskytu v prospech pozitívnych (15,1 % : 2,9 %). Je dôležité zdôrazniť, že tréner aj napriek nepriaznivému priebehu a výsledku zápasu svoje hráčky neustále povzbudzoval a motivoval.

³ Fungovanie adaptérov ako predelu sme zaznamenali aj počas tréningu, keď napr. škriabanie predchádzalo zmenu vykonávanej aktivity, resp. výpoveď, v ktorej sa táto zmena pomenovala.

afektívne prejavy +	afektívne prejavy -
<ul style="list-style-type: none"> • <i>potlesk</i> = pochvala • <i>potlesk</i> = povzbudenie • búchanie dlaňou o stenu = povzbudenie • ruky v päst' • palec hore 	<ul style="list-style-type: none"> • vyvrátenie hlavy dozadu • „rozhadzovanie“ paží • hlava do dlane/dlaní • dotyk hlavy dlaňami • buchnutie dlaňou o stenu • <i>1x tlesknutie dlaní</i> • rozťahnuté paže a súčasne rozťahnuté prsty na rukách

Obrázok 4 Zaznamenané afektívne prejavy

Do poslednej schémy na Obrázku 5 sme začlenili emblémy a regulátory. Boli to najmenej zastúpené skupiny gest. Pri emblémoch sme zistili podobný paradox ako pri ilustrátoroch. Zaznamenali sme gestá, ktoré – v rozpore s ich charakteristikou uvádzanou v literatúre – sprevádzali verbálny prejav trénera. Aj tento fenomén sme sa snažili interpretovať, aby nás to nasmerovalo k charakteru športovej hry. Ak by stretnutie rozhodovali dvaja rozhodcovia, trénerovi by postačovalo ukázať druhému rozhodcovi napríklad gesto oddychového času a z neverbálneho vyjadrenia by bolo zrejmé, o čo tréner žiada. V mládežníckych kategóriách však stretnutia rozhoduje vždy len jeden rozhodca, ktorého pozícia je oproti trénerovi a lavičkám náhradníkov na opačnej strane ihriska, a preto je potrebné emblémové gesto doplniť verbálnym prejavom, aby bola vysielaná informácia jednoznačná a aby ju mohol rozhodca zachytiť.

emblémy	regulátory
<ul style="list-style-type: none"> • time out • striedanie • „five“ = signál hernej kombinácie • postavenie (chyba v postavení) 	<ul style="list-style-type: none"> • pokývanie hlavou na znak súhlasu s vykonanou činnosťou

Obrázok 5 Zaznamenané emblémy a regulátory

Všetky gestá rozhodcov možno považovať za emblémy. Sú oficiálne schválené pravidlami a každý (minimálne z volejbalového prostredia) im rozumie aj bez slov. Ako vyplýva z našej analýzy, existujú aj výnimky a emblémy sa vyskytujú aj s verbálnym sprievodom (porov. videoprílohu).

Pri sledovaní trénera a jeho neverbálneho prejavu nás zaujalo, ako a aké gestá sa spájajú. Za všetky ilustratívne vyberáme najzaujímavejšie spojenia, ktoré sa vyskytovali výlučne medzi jednotlivými rozohrávkami:

1. ilustrátor 0 (vysvetľovanie) + ilustrátor - (výčitka) + ilustrátor 0 (usmernenie) + afektívny prejav - (nespokojnosť so situáciou) + ilustrátor - (výčitka) + afektívny prejav + (povzbudenie).
<https://archive.org/details/1.ukazka>
2. afektívny prejav + (povzbudenie, spokojnosť so situáciou) + ilustrátor 0 (usmernenie) + emblém (chyba v postavení) + ilustrátor 0 (usmernenie ľavou rukou – nadhodenie lopty pri podaní) + ilustrátor 0 (usmernenie pravou rukou – naznačenie podania) + afektívny prejav + (povzbudenie) + ilustrátor + (upokojenie)
https://archive.org/details/2.Ukazka_201811
3. ilustrátor - (výčitka) + afektívny prejav + (povzbudenie) + ilustrátor - (výčitka)
<https://archive.org/details/3.Ukazka>

4. ilustrátor - (výčitka) + ilustrátor 0 (usmernenie) + ilustrátor - (výčitka) + ilustrátor 0 (usmernenie)
<https://archive.org/details/4.Ukazka>
5. afektívny prejav - (výraz absolútnej frustrácie) + afektívny prejav + (povzbudenie).
<https://archive.org/details/5.Ukazka>

Zo všetkých uvedených príkladov zvýrazníme piaty, posledný v poradí. Tréner, otočený chrbtom k hráčkam na ihrisku, prejavil svoju zjavnú frustráciu z neúspešnej realizácie podania hráčky, ktorá bola striedaná práve z uvedeného dôvodu, no vzápätí po negatívnom afektívnom prejave sa otočil späť k hráčkam a povzbudil ich do nasledujúcej rozohrávky. To, podľa nášho názoru, poukazuje na trénerov vzťah, resp. postoj k hráčkam a k zápasu, ale najmä poukazuje na rešpektovanie motivačného charakteru súťaže (hry), ktorý je dôležitý pre stanovenú vekovú kategóriu hráčov.

Záver

Cieľom príspevku bolo opísať vybrané neverbálne prostriedky trénerského komunikačného registra v komunikácii volejbalového trénera a hráčok/volejbalistiek staršieho školského veku, ktoré súťažia v kategórii žiačok vo veku 13 – 15 rokov. Vzhľadom na to, že sme analyzovali len jeden zápas, je náročné a v podstate aj nemožné vysloviť zovšeobecnenia a jednoznačné závery. Uvedomujeme si aj to, že každý zápas je iný a výskyt gest nepochybne súvisí s viacerými faktormi, ktoré vplývajú nielen na konkrétnu hernú situáciu, ale aj na zápas a jeho výsledok všeobecne. Väčšinu z nich uvádza Buchtel et al. (2006): i) postoj a postavenie hráčov – spoluhráčov i protihráčov, ii) let lopty vo vlastnom a súperovom poli, jej rýchlosť, smer, výška a pod., iii) počet už realizovaných alebo ešte možných odbití lopty, iv) kvalita výkonu a výkonnosti hráčov a protihráčov, v) špeciálne schopnosti a zručnosti hráčov, vi) dôležitosť a stav stretnutia, vii) prostredie, v ktorom sa stretnutie koná. Niektoré faktory, ako psychologická typológia a temperament trénera, momentálna športová forma, skladba družstva – základná zostava, prípadne možnosti striedania hráčov, uvádzame na základe vlastnej empirie. Preto je táto analýza (rešpektujúca metodiku pilotného výskumu a prípadovej štúdie) východiskovým bodom na ďalšie skúmanie neverbálnej komunikácie v rámci komunikačného registra trénerov hráčok volejbalu, futbalu a hádzanej v kategórii staršieho žiactva.

Literatúra:

- BUCHTEL, J. a kol. (2006): *Teorie a didaktika volejbalu*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- DEVITO, J. (2008): *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing.
- DIMUNOVÁ, J. (2008): *Kompendium komunikace*. Uherské Hradiště: EURO TISK.
- JANOUSEK, J. (1984): *Společná činnost a komunikace*. Praha: Svoboda
- KAPALKOVÁ, S. (2008): Gestá v kontexte raného vývinu detí. In: D. Slančová (ed.): *Štúdie o detskej reči*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 169 – 211.
- PŘIDAL, V. – ZAPLETALOVÁ, L. (2016): *Športová príprava vo volejbale*. Bratislava: Fakulta telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská volejbalová federácia.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T. (2014): *Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Fakulta športu Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLANČOVÁ, T. – KAČÚR, P. (2012). Analýza gestiky trénera vo volejbalových zápasoch. In.: *Varia XX: Zborník príspevkov z XX. Kolokvia mladých jazykovedcov 24. – 26. 11. 2010 v Častej – Papierničke*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. CD ROM, s. 507 – 522.
- VYBÍRALA, Z. (2009): *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2. vyd.

ZAPLETALOVÁ, L. – PŘIDAL, V. – TOKÁR, J. (2001): *Volejbal*. Učebné texty pre školenie trénerov I. stupňa. Bratislava: Slovenská federácia volejbalu, Asociácia trénerov volejbalu na Slovensku.

Oficiálne pravidlá volejbalu 2017 – 2020. [Cit. 2018-27-08.] Dostupné na internete: http://www.avr-sr.sk/administracia/prilohy/dokument/oficialne_pravidla_volejbalu_2017_2020.pdf

Summary

Non-verbal Communication in Coach Communication Register

The paper deals with the analysis of nonverbal communication in coach's communication register. The aim was to describe selected nonverbal means of volleyball coach's communication register with older school age female players competing in U 15 category. The object of our research was coach of team Prešov. Basic method was the observation. One recorded match (27. 2. 2016, Prešov – Svidník) was analyzed for needs of this paper. The match was captured using a static videocamera and dictaphone worn on coach's neck. Verbal and nonverbal communication of coach and partially players (if in proximity of the recording device) was transcribed using a transcription and coding system CHAT of the CHILDES system. We focused on the gestures occurrence. Gestures were divided into five basic types: illustrators, adaptors, affective displays, emblems and regulators. The occurrences of particular gestures were expressed in percentage terms. We recorded illustrators as the most frequently used gestures followed by adaptors, affective displays, regulators and emblems.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0164/15 Interdisciplinárna analýza športového komunikačného registra.